

dolga. Minket a mű nem annyira, mint szakmunka érdekel, hanem, mint napjainkra jellemző szellemi megnyilvánulás. Nagy társadalmi változásokat megelőző időkben a hagyományos értékek ingadozni szoktak. Az *Umwertung aller Werte* e korszakaiban jellemezik meg a civilizáció ellenes írások. Gondoljunk *Rousseau*, vagy *Bernardin de Saint Pierre* vádirataira koruk civilizációja ellen, melyek a francia forradalmat megelőzték. Bergson, Lombroso, Duhamel s mások írásai e szempontból jellemzőek korunkra s Carrel könyve annak a bizonyítéka, hogy a változás szele a *Rockefeller Institute for Medical Research* falai közé is eljutott. Carrel viszont képtelen kritikáját következetesen végig gondolni. Látja az ellentmondást civilizációnkban; osztálybeállitottsága azonban megakadályozza abban, hogy ez ellentmondás lényegét meglássa. Carrel még mindig a technika és az „emberi természet“ közötti ellentétről beszél. Az „örök emberi természet“ a 18. század francia filozófusainak e kedvenc fogalma gyakran tér vissza érvelésében; a helyes kritikát, mely szerint ez az „emberi természet“ tulajdonképpen a polgár természetének idealizálása (a hegeli terminológia szerint: elidegenülése) szerzőnk nem ismeri. Technikaellenes állásfoglalása mindebből logikusan következik. Abban a történelmi konfliktusban, mely szembeállítja egymással a civilizációt (s az annak egy részét kitevő technikát) és a magát túlélt termelési formát, Carrel az utóbbi pártjára áll; ez az állásfoglalása a szervezett-regresszió kulturfilozófusai közé sorozza. Nézetei a demokráciáról, vallásról, miszticizmusról, stb. mind ebben az ideológiai vonalban mozognak.

Civilizációnk hibája — Carrel véleményével ellentétben — nem az, hogy túl „technológiai“, hanem, hogy nem eléggé következetesen az. A híres mondás: „Ihr konnt die Philosophie nicht aufheben ohne sie zu verwirklichen“ a technikára is érvényes; a mai „technológiai civilizáció“ visszásságait csak egy tényleg következetes technológiai civilizáció szüntetheti meg, mely a technikát az egész társadalom szolgálatába állítja.
(Geröly Kálmán)

— — — — —

1. Alexis Carrel: A ismeretlen ember. Révai kiadás. 1937. — 2 L Georges Friedmann: La crise du progres 180. o.

SCHÖPFLIN IRODALOMTÖRTÉNETE.* Schöpflin Aladár nagyot vétett irodalomtörténetével — önmaga ellen. Kritikusainak jórésze ugyan az irodalom nevében tiltakozott, azt hangoztatván, hogy az irodalom és az irodalomtörténeti módszeresség ellen követett el merényletet, mert művéből hiányzik a hitelesség, tárgyilagosság, történetirői emelkedettség, bírói pártatlanság, elvonatkozó képesség és türelem. Legtürelmetlenebb újsággkritikusa így foglalta össze lesújtó véleményét a műről: „Ez a könyv elképesztő példája a pártoskodásnak, egyoldalúságnak, igaztalanságnak.“ Schöpflin könyvének lelkiismeretes elolvasása után tagadnunk kell azt, hogy a magyar irodalmat bántalom érte volna. A szerző, ismételjük, önmagának ártott és nem az irodalomnak. Mert ez az irodalomtörténeti munka remekmű lehetett volna, ha írója megtartja azt a nagyvonalú, teljes áttekintést nyújtó formát, amit a kötet első harmadában adott és nem bocsátkozik bele olyan részletező, aprólékos kidolgozási módszerbe, amely már a mű alapját, sőt szerkezeti egységét is

* Schöpflin Aladár: A magyar irodalom története a XX. században. Grill Károly könyvkiadóvállalata kiadása, Budapest, 1937.

megbontja és egyenetlenné teszi. Valahogy olyan szobrászmunkaként áll előttünk Schöpflin műve, amely monumentális, szilárd és nagy szakértelemmel kivésett talapzatra széteső és kompozícióban nem egységes szoborcsoportozatot állít, amelynek sem anyagszerűsége nincs összhangban a talapzattal, sem kidolgozási formája. Grániton kerámia.

Az író elképzelése pedig igazán nagyvonalú volt. Meg akarta írni a magyar irodalom történetét a XX. században, de nem önmagában befejezett egészként, hanem keletkezésében és mozgásában, fejlődésében és kialakulásában. Ebben a felfogásban „egy kor többféle hullámainak összeütközését” akarta érzékeltetni, tehát dialektikusan „kutatva benne a tizenkilencedik századból átjött szellemi formák továbbélését, változását vagy hanyatlását, ujak csirázását, kialakulását és előbbre jutását... azokat a gyökérszálakat is, melyek a jelenből a múltba vezetnek...” Feladatának azt a részét, amely az Arany János-korabeli és századvégi irodalom képét kívánta megrajzolni, maradéktalanul meg is oldotta, az idevonatkozó fejezetek az irodalomtörténetírás diszei lehetnek. Társadalomlátása annyira tudományosan megalapozott, hogy a magyar irodalomtörténetírásban úgyszólván egyedülálló hitellel adja a társadalom és irodalom összefüggéseinek elemzését és mutatja ki a társadalmi hatóerők szerepét az irodalom osztályjellegének és az irodalom világgépének kialakulásában. Könyvének bevezető fejezetében ezt írja Schöpflin: „Nem ígérek adatokkal, életrajzi vázlatokkal, bibliográfiával terhelt tudós munkát, inkább csak összefoglalt madártávlati képet egy korszakról, mely még nem a múlté. Bár fejtegetéseimben minduntalan fel fognak tűnni írói arckok és arcvonások, nem annyira írókról és könyvekről akarok írni, mint az irodalmi életről, annak küzdelmek között való alakulásáról.”

Ezt az ígéretét nem tudta betartani. Bizony sok életrajzi vázlatot kapunk, még több könyvcímet és nem annyira írói arckok tűnnek fel, mint nevek és nevek, úgy hogy a végén, aki nem áll eléggé intumusz viszonyban az irodalommal, az bizony kissé be'eszédül a nevek processziójába. Sajnos, a kép, amit a modern irodalomról kapunk, távolról sem olyan egységes, mint a régié. A szerző sok tárgyi alappal, sőt bevallott szubjektivitással is, a Nyugat irodalmi törekvéseiben keresi azt a jeleget, amely a XX. század irodalmának sajátossága lett. Ennek a fölfogásnak megfelelően a Nyugatot kiszélesített keretek között tárgyalja, ám a közlés nem mindég marad meg irodalomtörténeti síkon, mert elvesztvén a kritikai mértéktartás eddigi módját és a „történelmi távlatot”, helyenként a zsurnalizmus emlékcikkeinek hangját üti meg, azt a hangot, amelynek felszínességétől Schöpflin annyira kihangsúlyozottan irtózik. A könyv egyenletessége itt szenved a első törést. Ne értse félre senki, nem a Nyugattól sajnáljuk az értékelést, a Nyugat a magyar irodalom történetében elérte azt a helyet, ahol szerepének jelentősége és hatása úgyszólván kizárja a vitathatóságot. Itt a mű, Schöpflin irodalomtörténetének szerkezeti és szellemi fölépítésében észlelhető kilengésről beszélünk, arról, ahol a szerző elsősorban önmaga ellen vétett, mert ha megtartja azt a „madártávlati képet”, amelyet a munka egyharmadában adott és amit a későbbiekben is nyújtani akart, akkor valóban sikerült volna irodalomtörténetet írnia. Így föltartóztatlanul bekövetkezett a közvetlen élmény fölszabadtása, s a Nyugathoz és köréhez való szolidaritás kifejeződése is, ami más esetben dicséretreméltó megnyilatkozás lehetett volna, ebben a keretben az elsekélyesedés és elfogultság veszedelmét idézte elő. Schöpflin maga írja egy helyütt, hogy a Nyugat kritikai része nem mérkőzhetett súlyban a folyóirat novella-, regény- és vers-közleményeivel, mert magától értetődően nem bírálhatta

teljes kritikai fesztelenséggel és elfogulatlansággal tulajdon íróit. „A kritika, ha velük foglalkozott, apologetikus kritika kellett, hogy legyen“. — Hogy tételezhetnénk fel tehát az egyébként e magátólértetődő körülmény beismerése után, hogy az irodalomtörténet szerzője, aki a Nyugatot kritikusaiknak első sorában foglal helyet, hirtelen fölélemelkedett a három évtizedes megszokottságon és most nem az apologetikus kritika módszerével él. Schöpflin maga is elismeri, hogy apologetikus szándékkal szól egyetlen folyóiratról, a Nyugatról, mert hogy ez „több volt, mint folyóirat, mozgalom volt, mely nagyon lényegesen átalakította a magyar irodalom képét.“ Csakhogy ez az apologetikus módszer még akkor is az irodalomtörténeti hitelesség rovására menne, ha csupán csak egy folyóirattal kapcsolatban engedne a történetirő a megszokottságnak. Ám mégse a folyóirat teszi ki az irodalmat, hanem az írói és ezek szép számban szerepelnek Schöpflin értékmérőjén. Ujra csak azt kell mondanunk, egyetlen magyar írótól sem sajnáljuk Schöpflin elismerését, sőt mi magunk még többnek adnánk elismerést, mint amennyinek Schöpflin adott, de be kell látnia Schöpflin Aladárnak, hogy egy irodalomtörténeti munka mégse merülhet ki apológiákban, mikor erre már semmi szükség. A Nyugat a maga idejében kimélhette íróinak érzékenységét, mert üldözöttek voltak, de ma már aligha van üldözött közöttük, főként pedig, akik már nem is élnek, nem üldözöttek és nem is érzékenyek. Két nagy fejezete a könyvnek, a „halotti maszkok“ s az „élő arcok“, nem irodalomtörténetet ad, hanem méltatást, Schöpflin talán maga is érezte ezt és azért adta fejezetcímül ezeket a távolról sem irodalomtörténeti kategóriákat. Hogy mennyire nem irodalomtörténetről van itt szó, mi sem bizonyítja jobban, mint a Tóth Árpádról közölt részlet például, amely Babits Mihály nekrológjának idézete. Bizony a halotti maszkok című fejezet lényege szerint nekrológgyűjtemény, még ha nem is annak készült, de az élő arcokról szóló fejezet is az, elvégre lehet kegyelettel szólni az élőkéről is. Lehet annyira tisztelni élőket is, mint holtakat. És így vagy jót róluk, vagy semmit.

Nehéz tehát Schöpflin véleményét maradéktalanul elfogadni, de nehézzé vitába is szállni a megállapításaival. Nem irodalomtörténeti érvényű megállapításokat tesz, hanem memoárszerűeket. A hiba ott van, hogy Schöpflin irodalomtörténeti értekezése — a könyv eleje — torzó maradt, a kötet nagyobbik fele pedig sokkal inkább kívánczolna egy emlékiratba, mint ahova került, irodalomtörténeti maszkba. Bizonyos, hogyha Schöpflin önálló munkaként írta volna meg a Nyugat történetét, minden más igényesség nélkül, akkor kitűnő forrásmunka vált volna belőle irodalomtörténészek számára. Így irodalomtörténészek fogják szétturni ennek az „irodalomtörténetnek“ minden lapját és egy nemes írói szándékra fogják rányomni a megbízhatatlanság bélyegét. Talán egyszer még módja adódik Schöpflin Aladárnak, hogy javított kiadást bocsásson közre, gondolja akkor meg, nem volna-e érdemes „madártávlatba“ kerülnie századunk irodalmától. Az irodalom egészét kellene tekintenie, jellegzetes irányait kimutatni, felbontani ama világképek szerint, ahogy azok az egyes irányzatokban visszatükröznek. Akkor elkerülné akár a szűkkeblűség, akár a bőkezűség vádját, a XX. század irodalma áttekinthetőbbé vána, mert így a személyeken keresztül csak lexikális felsorakoztatás a lexikonok bevált ábécé rendszere nélkül. Ebben az esetben senki se vonhatná kétségbe tárgyilagosságát és kritikus véleményének azt a szuverénitását, mondjuk, hogy Herczeg Ferencnek óriási jelentőséget tulajdonít irodalmunkban, míg Bródy Sándornak alig valamit. Igaz viszont az is, hogy az irodalom világnézeti tagozódásának figyelem-

bevétele mellett kiderülne, hogy nem csupán a régi nemzedék irodalma volt „középosztályi irodalom“, de a Nyugat írói is azt művelték és egyáltalán nem csináltak „osztályon kívüli, illetőleg osztályok feletti irodalmat“. Ha Schöpflin következetesen könyve első részének szellemében dolgozta volna fel kortársainak munkásságát is, úgy nem feledkezett volna meg arról, — amint azt a régebbi irodalomnál nem is felejtette el —, hogy a társadalmi berendezkedés formái determinálják az irodalmat is. Mert bármennyire is szívesen tetszelegnek bizonyos irodalmárok az osztályfelettség szerepében, bizony az irodalom azonos érdekű annak az osztálynak az érdekével, amely ezt az irodalmat létrehozta.

(Ujvári László)

PEDAGÓGIAI REGÉNYEK. Évekkel ezelőtt egy fiatal szlovenszko-i tanító elküldte regény-kéziratát és mert erre mifelénk a könyvkiadás még mindig az író magánügye, megkért, hogy amennyiben regényét jónak találom, irjam meg az előfizetési felhívást. A regény jó volt — az iskola szociális gyökereit tárta fel a diáknapló élményerejű hangján, — a jóakarátú emberekhez intézett toborzó felhívást tehát nyugodt lélekkel megirhattam. De az előfizetési iven nem mentek szét és így a regény nem jelenhetett meg. Amikor most ugyanennek az *Ilku Pál*-nak a *Csehszlovákiai Magyar Tudományos Irodalmi és Művészeti Társaság* kiadásában — *Lendület* címen — megjelent végre egy regénye: érthető örömmel és érdeklődéssel kaptam utána. Örömöm fokozódott, amikor olvasás közben ráismertem a régi kéziratra. Végre! De az öröm korai volt: a regény zökkenőkkel bosszantott. A mese nagyjában a régi volt, de a vonalvezetés megváltozott. Valami hiányzott ebből a regényből. A lelke, a gerince, ami kiemelte, megkülönböztette. Tán a tendencia fluiduma, mely ezt a regényt léghuzatosra tisztította. Itt valaki, vagy valakik rettentően belegázoltak és hamisítottak. Itt vörös ceruza kéjelgett a mennyiség és minőség rovására. Aki ezt a regényt eredetiben olvasta, az a könyvváltozatról nem írhat kritikát, mert csak bosszankodást rögzíthetne. Ez a regényforma magán viseli a kiadó Társaság bélyegét. Egy intézmény, melynek soha nem volt semmi épkezláb tette, minden értéknek csak elrontója lehet. Már a külső tálalás is nevetséges: Iku regénye Morvay regényével egy kötetbe erőszakoltan jelent meg. Mindketten regény eredeti terjedelme kitesz egy kész könyvet. De mert íróik valami miatt nem tetszettek, a kéziratban addig nyirtak, huztak és javítottak, amíg ez a fából vaskarikka meg nem született. A téma szociális valóság: a csonkítás tehát érthető. Iku regénye nem egyszerű diákregegy. A maturára készülő nyolcadik osztály „dinamikus“ légkörében az élet tükröződik a maga szociális valóságában. Iku regénye ezeket az élményszerűen ható „egyszerű keserúségeket“ oldja fel minden zökkenő nélkül szociális felismeréssé. A kéziratnak ez a zökkenőnélküliség volt az eldöntő értéke és ez itt a könyvalakban most után, tendenciózusan hat. A diákok és ifjumenekások találkozása, közösségtudata és adottságokból fakadó szolidaritása eredményezte a „lendületet“. A csonkítás a lendület erejét törte meg. A lendület kizsigerezése után az aránytalanság egy pedagógiai rémregényt vetít. De a regénycsonkításban az író ártatlan. Iku nem ezt akarta. Amit itt elénk tálaltak, az a Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság műve és szegénye.

Ha Iku csonkított regénye pedagógiai rémregény, akkor a másik szlovenszko-i tanító *Erdőházi Hugó* regénye (*Leánypolgári*): pedagógiai idill. Rettenetes idill, mely az író kritikai érzékének teljes hiányát bizonyítja. Egy tanár pedagógiai monológja — a leánypolgári stílusában.